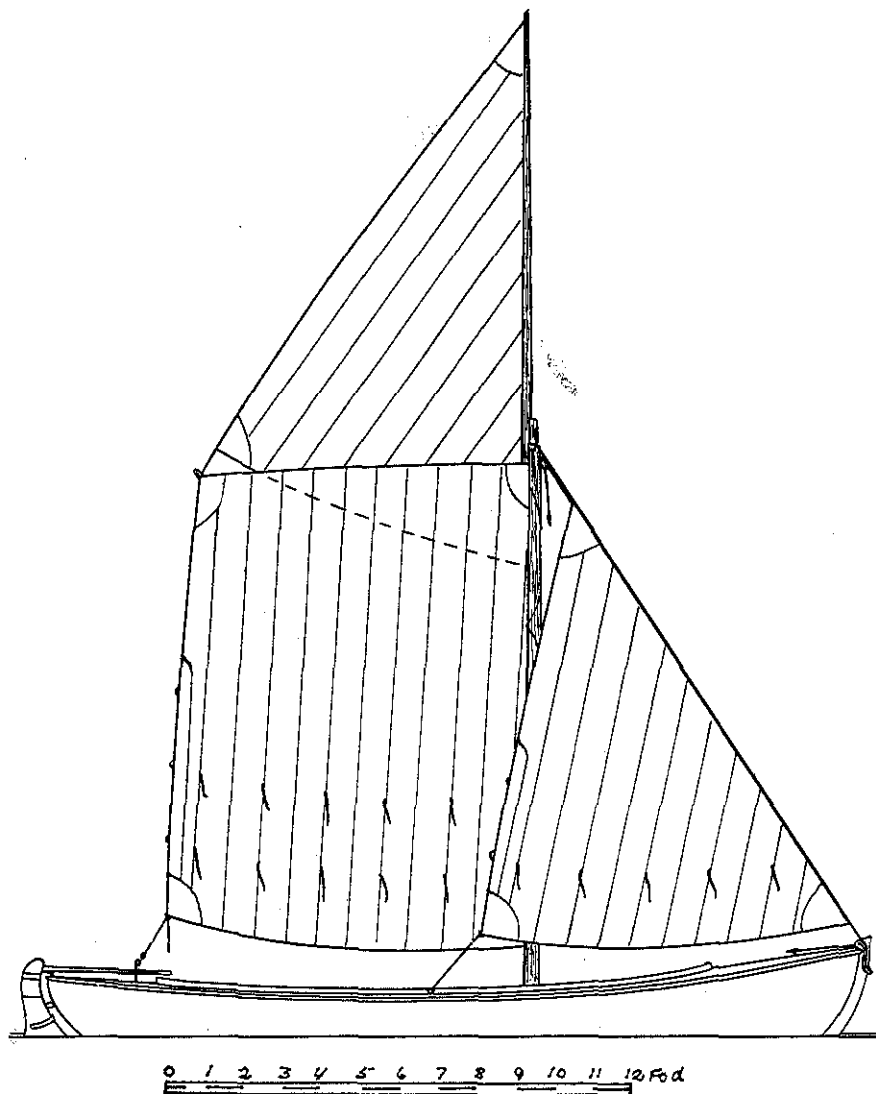

Tang og tjære

Sprydstagerig. Lidt historie

Sprydstageriggen

Nedenstående artikel er skrevet af den navnkundige bådbygger fra Fejø og konservator på Kronborg Christian Nielsen. Han vidste alt om træbåde, byggede de smukkeste modeller og var uhyre hjælpsom, når vi havde problemer med vore både. Artiklen inspirerede os, måske er det en god ide bringe C.N.s fortælling om, hvordan interessen til sejlbåde startede for ham?

Jeg vil her forsøge at give en lille skildring af sprydstageriggens forskellige udformninger og af mine egne oplevelser og glæder ved at sejle med joller af denne rigtype.

De fleste drenge ude fra vore mindre havne har nok alle gennem generationer begyndt deres sejlads med et sprydstagesejl. For mit eget vedkommende fik jeg som 10årig i 1924 en pram, hvortil jeg fik lavet mig et sejl af en hessian-sæk, der blev surret til masten og spilet firkantet med en sprydstage. Der var flere drenge, der havde sådan en hessian-sæk som sejl, hvis deres fædre havde en pram, der ellers blev brugt til rusefiskeri eller ålestangning.

Da min pram kun var 11 fod og mine kammeraters gerne var 13 fod og vi alle havde samme sejlareal, så havde min pram jo større sejlegenskaber end mine kammeraters. Af stor betydning var det, at der ikke var vand i prammene, da det nedsatte stabiliteten og så måtte skødet selvfølgelig aldrig sættes uden med slipstik, så sejlet hurtigt kunne blive løst for at prammen ikke skulle vælte. Det med slipstik gælder for al sejlads med mindre joller.

Allerede som 12-årig fik jeg en 14 fods ringdæksjolle med storsejl, fok og topsejl. Da de større drenge nu gerne ville hjælpe mig med at sejle, fik jeg mere og mere kendskab til at sejle sprydstagejolle. Vi sejlede små kapsejladser om aftenerne og nok lagde jeg jolle til men var kun gast, og en større dreng sad ved roret og dirigerede, hvordan sejlene skulle stå, hvornår der skulle slækkes lidt på et skøde eller hvornår der skulle hales lidt hjem igen.

Senere fik jeg sammen med en bundgarnsfisker en 18 fods damjolle, som han om foråret brugte til bundgarnsfiskeri. Ved pinsetid overtog jeg jollen og gjorde den i stand med maling og lignende og så var jeg sejlede hele sommeren. Nu lærte jeg at sejle, selv om det var svært for en 14 års dreng at sætte en løs sprydstage på en 18 fods jolle.

Da der på Fejø var flere fiskere, der i deres unge dage havde fisket med havbåd, var der blandt dem mange gode jollesejlere og det var dem, der lærte mig at sejle bak fra molen for at komme fri af de andre fartøjer. Det var lidt af en kunst, for når jollen var bakked ud, så var det med at få opskud og jollen til at gå frem og falde af uden at komme i karambolage med de ved molen liggende fartøjer. Man lærte her sprydstagejollens gode egenskaber, som for eksempel når vinden blev for kraftig og man skulle hjem for en halv vind eller en lænser og man ikke ville rebe, så kunne man tage sprydstagen ned og binde nokken af storsejlet ind til masten og så sejle for smakken som trekant (bermudasejl).

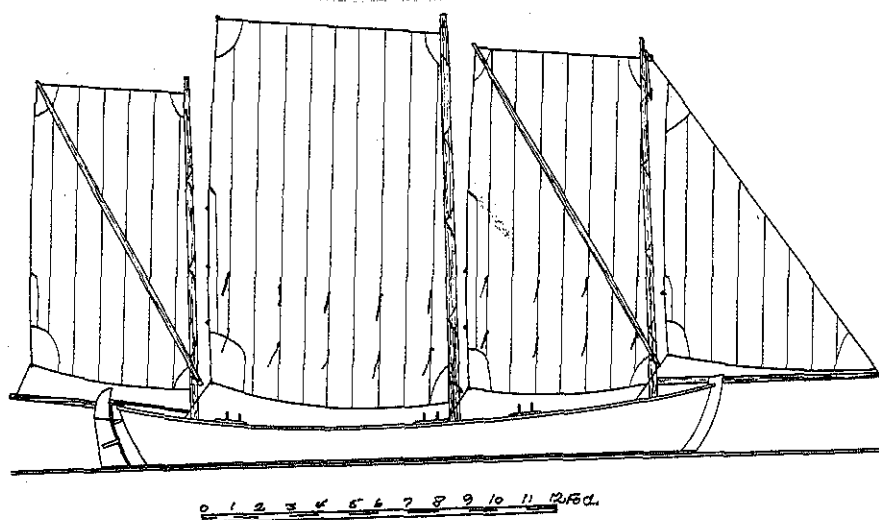
Når man rigtig fik kontrol over sin jolle og den var trimmet som den skulle, så lærte man også som de gamle fiskere, at når man stod på damdækket, så kunne man styre sin jolle ved at gå et skridt frem eller tilbage. Ved at gå et skridt frem blev jollen mere luvgerig og ved at gå et skridt agter kunne man få jollen til at falde fra vinden og når dette først var lært, så følte man sig som en rigtig sømand.

Ved de større sommerkapsejladser med andre fiskere med samme jolletyper måtte jeg gerne have en erfaren fisker med, for her gik jo alt på at komme først. Jeg havde gerne en gammel håndvodsfisker fra Venø i Limfjorden – Anders Jyde – med som skipper. Han var sammen med andre fiskere fra Limfjorden flyttet til Bandholm ved århundredeskiftet. Han var kendt som en fin jollesejler og var af den gamle stoute type, høj, markeret ansigt, sort hår og ørenringe; han brugte snus og han sagde: »Hvis du som gast laver noget forkert eller kommer for sent efter mine ordrer, så spytter jeg dig lige mellem øjnene.« Det måtte jeg jo tage med, da det jo gjaldt om at få de bedste sejltider. Vi fik da også førstepræmie hjem og jeg slap for at blive spyttet mellem øjnene. For os drenge var de gode læremestre i den ædle kunst at sejle en sprydstagejolle.

Sprydstageeriggen er af gammel dato og en kendt fra det østlige Middelhav allerede fra tiden omkring Kristi fødsel. Der er fundet adskillige relieffer fra denne tid, der viser denne rig. Et af de fineste og mest berømte findes på en sarkofag fra havnebyen Portus og stammer fra det tredje århundrede. Sarkofagen står på Glyptoteket i København og er altid et besøg værd.

Fra 1600-tallet kendes sprydstageeriggen næsten i hele Vesteuropa, men især fra Holland og England, hvorfra de store lægtere fra Themsen med den enorme, stående sprydstage (Thamesbarges) stadig er bekendte. På svensk findes der en beskrivelse af sprydstageeriggen af Åke Rålamb så tidligt som 1691. På de større europæiske floder, har der været sprydsejlsriggede flodpramme på 20 til 80 tons og i østeuropæiske floder endnu større pramme (Kahn, Kähne) med 3 sprydstageeriggede master, hvor sprydstageerne står i taljer og kan variere i forskellige stillinger.

I Danmark har vi 1-, 2- og 3-mastede sprydstagejoller fra 12 til ca. 27 fod. På Limfjorden er de gerne med én mast og kaldes sjægte,

Fra Middelfart til Østersøen og op i den Botniske Bugt er de smukkejoller med 2 eller 3 master og i det meste af det øvrige Danmark kaldes den 1-mastede sprydstagejolle for kragejolle. Sprydstagejollen blev hurtigt brugt af færgefolk, lodser, toldere, kadretere og til lystsejls og ofte har malere, især i forrige århundrede, anbragt en eller flere sprydstagejoller som staffage på deres billeder af større skibe.

I 1930'erne arbejdede ingeniør Aage Utzon med sin Aalborgjolle, en fornuftig lille ca. 16 fods sprydstagejolle, der gennem mange år var søspejdernes øvelsesbåd, og bedre øvelsesbåd kan man nok ikke vælge. Jeg må nu også huske og nævne vor mindste sprydstagejolle – Optimistjollen – som for vor ungdom i dag er blevet et populært lille fartøj. Men husk som med prammen: aldrig vand i jollen, når der skal sejles og sæt aldrig skødet fast.

Den 1-mastede sprydstagejolle kendes nok af de fleste, som kragejolle og denne er af C.L.L. Harboe i 1839 beskrevet således: »En Seilbaad med én Mast og Sprydseil, der er bygget liig de helsingørske Færgebaade.« I 1852 kan vi hos D.H. Funch læse at en kragejolle »Er et bredt, klinkbygget seilfartøi, det er spidst i begge Ender, fører en Mast med et Sprydseil, samt en Fok og en Klyver.« Mere fåmælt er J.C. Tuxen i 1879: »En klinkbygget Seilbaad, spids

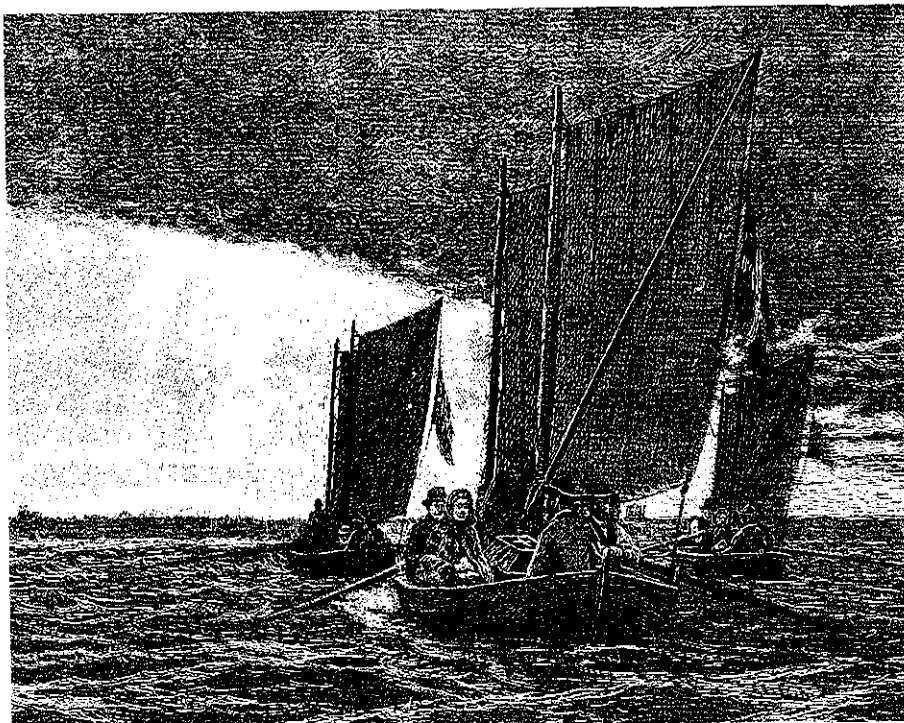
i begge Ender og med rejsende Stævne.« Om sprydsejlet skriver Funch: »Er et firkantet Fartøisseil, som kaldes saaledes, fordi det udspiles med et Spryd. Seilet har et Skjøde, et Fald og en Hals og bjerges med et Givtoug, hvis Bugt griber Agterliget.« Til sammenligning skriver Tuxen: »Sprydtaklingen er enten to-mastet eller tre-mastet. Sprydstagen staar med sin nederste Ende enten tæt ved mastetoften eller med en Gaffel på den nederste Halvdel af Masten eller drejes omkring en Tap i en Bøjle paa denne.

Den 3-mastede smakkejolle har mange egenskaber, som dens 1-mastede kollega – kragejollen – ikke har. Den har enklere rig og kan under skiftende vind mindske sin sejlføring ved at nedtage en mast eller ved at flytte en mast fra en tofte til en anden og derved stadig have samme trim.

I Danmark er smakkejollen gennemgående med samme storsejl som kragejollen, men kommer man ned i Østersøområdet bliver smakkesejlet mere højnokket og oppe i den Botniske Bugt i Finland og Sverige, er man gået helt fra fald på masten og sætter smakken kun ved hjælp af sprydstagen. Dette er både en nem og hurtig måde at bjerge sejlet på, da forliget med sin lidseline så glider ned af masten når sprydstagen fjernes. Masterne står uden vant og stag.

Sprydstagejollen har nu atter fået et opsving rundt om i Danmark. Jeg håber at dette må fortsætte og jeg håber at der altid vil sejle smakkejoller i de danske farvande og at disse må sejle sammen og vise deres forskellige gode egenskaber.

Jeg ønsker alle der har en sprydstagejolle til lykke, for de har chance for at få glæde af deres »skiv«

Begravelsesfølget sejler kisten fra Birkholm til Drejø. Alle fartøjerne er 2-smakkejoller, og i den svage vind har man laget årerne til hjælp. Tegning af J. E. C. Rasmussen 1888, efter M. Galschiot: Danmark.